

Катерина Яриновська,
*викладач кафедри слов'янських і германських мов
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
вчитель Наукового ліцею ЖДУ імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна*

ПРАГМАТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОГО СОЦІОЛЕКТУ Й ТЕРМІНОЛОГІЇ

Загалом, кількість соціолексем й термінології у сучасній мові є достатньо значною за обсягом, тому доцільним є обмеження їх дослідження певною лексичною групою, військовою сферою зокрема.

Перш за все, варто з'ясувати значення слів “соціолект” та “термін”. Дефініція «соціолект» зазвичай використовується при вивченні лексичної системи якоїсь частки суспільства, або ж певної групи населення. Визначною рисою соціолекту, котра відрізняє його від інших соціальних груп, як вважають деякі дослідники, є його взаємозв'язок із процесом називання. У сучасній лінгвістиці можемо виділити домінантні варіанти найменування того чи того предмета/ явища (інтралінгвістична ознака), про який говориться (когнітивна ознака) і чому це потребує назви (причина номінації).

Розгляд мовної системи і як з погляду книжного (унормованого), так як і факту дійсності у суспільному житті призводить до акцентації особливої уваги на процес індивідуальної комунікації, який сприймається як мовний акт окремої особистості або групи індивідів, наприклад: сім'я, клас, медицина, професія тощо. Мова носія певного соціального діалекту можна вважати як продукт відносин у суспільстві, при моделі зумовленості психологічної сторони соціальною [2].

При описі соціальних й функціонально-стилістичних характеристик мовної системи соціальна діалектологія виробляє власний апарат дослідження. Предметом його вивчення є мовлення як окремого індивіда, так і людей різних соціальних груп й категорій. Для більш наукового визначення згаданих вище категорій запроваджуються наступні терміни: “соціолект”, “ідіолект”.

Більше того, «соціолект» є сукупністю мовних кодів, котрими володіють окремі індивіди, об'єднані в якусь соціальну групу, а стратифікація комунікативного колективу містить в собі методологічний підхід, який дозволяє аналізувати закони та особливості мовної поведінки індивіда в дійсній ситуації мовлення.

Отже, термін «соціолект» підходить до тріади «діалект» (мова спільноти, території) – «соціолект» (мова спільноти, об'єднаної певним фактором) – «ідіолект» (мовна специфіка індивіда). У філософській категорії мовлення взагалі та мовлення під час певної комунікативної ситуації виділяються загальний, суспільно-діалектний, діалектно-окремі види [1].

Загалом, можна розуміти соціальний діалект або соціолект як мову, яка

характеризується використанням у певній соціальній групі (класі, професії, віці).

Також варто дізнатися визначення терміну [3]. Кожен крок наукового дослідження є продуктом усталеної термінології, тобто мисленнєвої діяльності людини, що виражена мовною. Отже, мова науки є особливою системою репрезентації, в якій результати пізнання фіксуються в матеріальній формі. Як і інші знакові засоби, термінологія, з одного боку, консолідує наявні знання та пояснює наукові поняття, категорії та принципи їх систематизації, конкретні галузі знань і закономірності діяльності.

З іншого боку, термінологія допомагає відкривати нові знання. Таким чином, можна говорити про динамічний характер терміна, який виражає взаємодію результатів повсякденного досвіду з результатами наукового пізнання. На наш погляд, динаміка наукового знання є ключовою для семантичної динаміки термінології та є рушійною силою розвитку термінологічної номенклатури принципів й механізмів.

Науковий і технічний розвиток у всіх галузях знань призвів до появи великої кількості нових понять, які вимагають розробки та впорядкування термінології. Таке розташування, упорядкування має форму термінологічної системи. Цей процес є природним, оскільки нова концепція завжди вимагає мовного дизайну, щоб підключитися до існуючого масиву знань, концептуального зв'язку та встановлення у свідомості. Кожна терміносистема характеризується особливостями тієї чи іншої галузі наукової картини світу, яку вона обслуговує, лексико-семантичними зв'язками в системі, структурними відмінностями, особливостями її складових частин.

Фахова підмовна система, зокрема, військова, є специфічною формою відтворення мови загалом, що має певну спрямованість, приміром медичну, освітню, торгівельну, мисливську. Її найменш стандартизованим компонентом є лексична підсистема, що має відносний характер (польовий), а це означає, що її структура організована за аналогією до поля, в якому є центр (ядро – термінологічна система) й периферія (сюди можемо вписати субстандартну лексику). Військова лексика є нагромадженням мовних одиниць, які об'єднуються спільним змістом та відображають предметну, понятійну й функціональну схожість номенів, які вони означають чи позначають.

Значну увагу дослідженню військового соціолекту приділяли такі вчені: Яценко Н. О. [12], [13], Яремко Я. П. [11]. В царині вивчення й дослідження військової лексики в художніх творах працювали: Дубинець О.[4], Зайцева М.О. [3], Панасюк К. [5]. Прагматичне використання військового соціолекту й термінології у професійному мовленні репрезентовано у наукових розвідках наступних вчених: Селіванова О. Д.[6], Циганок Н. І.[8], Шалигіна Н.[9],[10], Тарасенко О. Д.[7] тощо.

Етимологія та структура військової лексики висвітлюється в мовознавстві з різних точок зору. Більшість дослідників відносять до військового лексичного дискурсу слова й словосполучення, котрі передають унікальні військові поняття, а також лексеми, що вживаються у комунікації військовослужбовців збройних сил. Військова лексика є домінантним компонентом, що модифікується у

Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця
військову термінологію й соціолект.

Практика військового перекладу в період повномасштабної війни немислима без глибокого знання теоретичних засад та осмислення нюансів процесу перекладання військового соціолекту чи термінології. Розуміння суті процесу перекладання дає можливість, перш за все, перекладачеві, оволодіти методикою пошуків адекватних еквівалентів чи відповідників, визначає індивідуальний підхід до процесу перекладу, дозволяє з точки зору прагматики підходити до вирішення практичних завдань, тобто більш раціонально здійснювати переклад, відповідно, заощаджуючи час і перекладача, і комунікантів.

Дотримання формальних відповідностей при перекладі українською, англійською чи будь-якою іноземною мовою унеможлиблює створення правильної відповідності у стилістиці, а навпаки, призводить до руйнації. Тому перекладач ні в якому разі не має прагнути перекласти зі стовідсотковою точністю кожне слово, абсолютно чітко передати його стилістичне і емоційне забарвлення, оскільки кінцевий оптимальний результат не буде можливим через не знаходження у відповідності з правилами і нормами досліджуваного виду (підвиду) стилю в мові, на яку перекладається текст.

У практиці перекладу досить часто вживаються наступні поняття “змістові втрати”, “змістовні перекоєчення”, “стилістична нейтралізація” або “стилістична невідповідність”, “використання неправильних еквівалентів” тощо (наприклад, *smart bomb* – (військ. жарг.) бомба, яку можна точно навести на ціль, довести до цілі за допомогою лазерного променя, радіо-контролю електро-оптичної системи).

Кількість можливих помилок особливо зростає останнім часом, при перекладі неологізмів (*green pine* – ультрависока частота сітки радіозв’язку, яка підтримується ВПС США). Але похибка буде значно меншою, якщо перекладач дотримуватиметься чіткої умови: осмислення реальної комунікативної ситуації, яка лежить в основі тексту (реплік мовців), знання навколишньої дійсності, про яку мовиться (приміром, *body cooler* – приміщення з холодильниками для тимчасового зберігання трупів при медичних евакуаційних шпиталях).

Уникнення суб’єктивізму і похибки під час перекладу здійснюється шляхом одночасної та об’єктивної оцінки перекладу кількома перекладачами, порівняння різних варіантів перекладу однієї і тієї ж лексеми. Домінантне значення мають достовірні лексикографічні й наукові джерела: підручники, словники й посібники, що розкривали б конотації та денотати лексем, їх етимологію, можливі принципи перекладу.

Потенційному перекладачу, який працює із перекладами військової літератури, для початку варто зрозуміти одну головну річ: перекладений текст, за призначенням, насамперед, для прагматичного використання бійцями збройних сил, військовослужбовцями а також працівниками силових структур. Отже, перекладач повинен враховувати певні вимоги до перекладу, а саме бути:

1. Бути чітким, лаконічним, навіть – коротким, містити достовірну військову й військово-технічну термінологію, соціолекти (наприклад: *big noise* –

жаргонний вираз, який використовується під час тренувальних занять та слугує сигналом повітряної тривоги протиповітряним військам; *buy the farm* – (евфемізм) загинути (e.g. “*The sergeant bought the farm over on Hill 654 this morning*”); «Мотолига» (БТ-ЛБ багатоцільовий транспортер легкий броньований, від російського МТ-ЛБ) – «*Motoliga*», «Оса, птіца, птічка» (коптери, тобто безпілотні апарати, які використовують обидві сторони для розвідки) – «*A wasp, a bird, a little bird*»).

2. Не допускати двозначного тлумачення, бути пристосованим до використання під час процесу комунікації положень й ідей, котрі описані в тексті або під час процесу комунікації (*white rocket* – кодова назва імітованого стану небезпеки – з тим, щоб не сплутати його зі справжнім; *wild weasel* – військ. жарг. – назва літака, який спеціально призначений для встановлення місцезнаходження та знищення систем протиповітряної оборони противника, самохідна артилерійська установка «САУшка» – «*SAUShka*», «Муха» (РПГ, ручний протитанковий гранатомет) – «*Fly*»).

3. Сленгові вирази, фразеологізми допускаються тільки у деяких випадках, коли без них неможливо зрозуміти суть висловлення (*banana clip* – магазин автомата, в який входить 30 патронів; *ears only* – секретна інформація, яку не дозволяється фіксувати у письмовому вигляді; лимон (lemon) – бойова граната, Транспортний засіб з назвою «Шишига, пашарік» (вантажний автомобіль ГАЗ-66) – «*Shishiga, shasharik*»).

Один з відомих вчених, котрі досліджували переклад військового соціолекту А. Судзиловський стверджує, що найбільш вагомим для перекладу лексики досліджуваного типу є не приватне, а загальне функціонально-стилістичне узгодження у певному лінгвістичному аспекті. При цьому маємо пам'ятати, що ті ідентичні типи стилів мови в українській та будь-якій іноземній мовах мають різні правила та норми. Приміром, військово-публіцистичний стиль української мови з погляду лексичних характеристик має деякі особливості, зокрема, у переважанні відносно невеликої кількості забарвлених емоційно елементів в українському військовому соціолекті [14]. Тому перекладачеві не обов'язково намагатися перекласти кожен лексему й абсолютно достовірно передати емоційно-оцінне забарвлення фрази чи тексту.

Військовий соціолект та термінологія характеризуються високою частотою вживання евфемізмів. Їх розглядаємо як слово чи сполучення слів, що являє собою найменшу одиницю мовлення, котра вживається замість лексеми-синоніма, що приховує головну суть явища, або не називає його конкретно [15, с. 106]. Зважаючи на досить широку поширеність евфемізмів у військовому соціолекті, виділимо три основні їх функції :

1. Передання витонченості. Ця функція типово використовується якщо описується людина, її зовнішність, фізичний стан й розумові здібності (*red leg* жарг. – артилерист).

2. Пом'якшити значення надто незручних чи серйозних слів, котрими не варто послуговуватись. Ця функція проявляється в заміщенні лексики, на яку поширене табу. При цьому може бути відсилання до релігії, кохання, містики,

Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця епістолярної політики та етикету (*dear John* – 1. лист від коханої чи дружини військовослужбовця, в якому вона сповіщає про припинення стосунків між ними; 2. офіційний лист-повідомлення про обмеження терміну служби офіцера-резервіста (e.g. “*I got my Dear John today... 20 years in and I’m out*”)).

3. Маскування й приховування дійсності, з метою перекручування її негативної сторони (*cheese knife* – церемоніальна шабля чи шпага з тупим лезом, яку носять офіцери чи сержанти під час офіційних військових церемоній).

Виявлення домінуючих частин комунікативного потоку є одним із першочергових завдань перекладача на етапі аналізу оригінального тексту чи фрази. В такому випадку, майже завжди йдеться про переклад не окремих слів чи фраз, а текстів, котрі функціонують у просторі військового соціолекту. При перекладі соціолекту й термінології досліджуваного нами дискурсу необхідно враховувати такі особливості:

- рід фрази, тексту (приналежність до військової лексики);
- комунікативні специфіки (мовлення представників різних видів військ відрізнятиметься);
- мовностилістична (військових сленг більш неформальний від офіційного мовлення);
- етноспецифічна (врахування національності й народності комінкантів).

Отже, для правильного й чіткого розуміння, а більше того, для перекладу військових текстів необхідно, перш за все, мати ґрунтовні знання цій сфері: організація й ведення війни, види озброєння, способів бойового використання збройних сил, техніка та літаки, бойові тактики й сленгові назви та дотримуватись основних законів і правил перекладання досліджуваного типу лексики.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні сучасного українського військового соціолекту більш детально та перекладі його на іноземні мови, англійську та польську зокрема.

Список використаних джерел:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. Київ : Логос, 2002. 315 с. Бібліогр.: с.145-162.
2. Беляєва Т.М. Нестандартна лексика англійської мови. Львів.1985. 234 с.
3. Зайцева М.О. Особливості перекладу термінів у текстах на військову тематику. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ. 2013. Вип. 10. Серія 9. С. 96–102.
4. Дубинець О. Військова лексика в романі Р. Іваничука “Мальви”. *Вісник Харківського НУ ім. В. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 169-172.
5. Панасюк К. Військова термінологія в романі Юрія Щербака “Зброя судного дня”. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”*. 2018. № 890. С. 66-69.
6. Селіванова О. Д. Мовленнєва культура професійного спілкування військовослужбовців – складова військової культури сучасної української армії.

Військова освіта. 2013. № 1. С. 200-206.

7. Тарасенко О. Д. Типові труднощі російсько-українського перекладання науково-технічних термінів. *Збірник тез доповідей П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції "Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи"*. Одеса, 2018. С. 327-329.

8. Циганок Н. І. Роль мовленнєвої культури у формуванні особистості військового фахівця. *Військова освіта: збірн. наук. праць*. Київ, 2008. №1(21). С. 85-93.

9. Шалигіна Н. Стан розвитку комунікативної компетентності офіцерів багатонаціональних штабів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 255-266.

10. Шалигіна Н. П. Сутність та особливості службово-ділового спілкування офіцерів багатонаціональних штабів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2016. № 3(2). С. 119-128.

11. Яремко Я. П. Формування української військової термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дрогобич, 1997. 16 с.

12. Яценко Н. О. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко. *Дивослово*. 2000. № 3. С. 30–32.

13. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2009. 180 с.

14. Chandra Sekhar Rao V. The Significance of the Words Borrowed Into English Language. *Journal for Research Scholars and Professionals of English Language Teaching*. 2018. Is. 6(2). URL: https://www.researchgate.net/publication/324273536_The_Significance_of_the_Words_Borrowed_Into_English_Language

15. Mammadzade A.F. Lexical features of English military discourse. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2013. No 1.

Анотація. У статті репрезентовано основні категорії військового мовного дискурсу: соціолект й термінологію, описано їх лінгвістичне значення та прагматичну специфіку в перекладі з англійської на українську й навпаки. Проаналізовано основні труднощі у перекладі та особливості перекладання сленгу й жаргонізму, якими послуговуються військовослужбовці. Було визначено, що військові терміни та соціолект створюється для забезпечення якісного взаєморозуміння між фахівцями у досліджуваній галузі, якій притаманні специфічні мовні вирази. Об'єктом нашого дослідження є військовий соціолект та термінологізми. Предметом – прагматична специфіка перекладу досліджуваних категорій лексики. Переклад військових термінів та соціолекту загалом є досить непростим завданням, адже є слова, що не існують в мові перекладу, тому значення при перекладі зразків соціолекту й термінів має специфічний контекст, який дозволяє вивести стержневе значення лексеми із

Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця значень окремих його компонентів. Головною помилкою при перекладі військових термінів й соціолекту полягає в тому, що перекладачі іноді намагаються знайти буквальний відповідник україномовному чи англійськомовному терміну.

Ключові слова: військовий дискурс, соціолект, термінологія, термін, переклад, труднощі перекладу.

Summary. The article presents the main categories of military language discourse: sociolect and terminology, describes their linguistic meaning and pragmatic specificity in translation from English to Ukrainian and vice versa. The main difficulties in translation and the peculiarities of translating slang and jargon used by military personnel are analyzed. It was determined that

military terms and sociolect is created to ensure high-quality mutual understanding between specialists in the researched field, which is characterized by specific language expressions. The object of our research is the military sociolect and terminologies. The subject is the pragmatic specificity of the translation of the studied vocabulary categories. The translation of military terms and sociolect in general is quite a difficult task, because there are words that do not exist in the language of translation, so the specific context, which allows to deduce the core meaning of the lexeme from the meanings of its individual components, is of significant importance when translating samples of sociolect and terms. The main mistake when translating military terms and sociolects is that translators sometimes try to find a literal equivalent of a Ukrainian or English term.

Keywords: military discourse, sociolect, terminology, term, translation, difficulty of translation.